

УДК: 94(477.7):286“19”

Є. О. Голощапова

ОРГАНІЗАЦІЙНА БУДОВА БАПТИСТСЬКИХ ГРОМАД У 1920-ТІ РР. (НА МАТЕРІАЛАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ)

Автор розглядає організаційну будову баптистських громад у 1920-ті рр., визначаючи керівні органи та їх функції, обов'язки рядових віруючих, джерела фінансування громад. Розкриваються особливості взаємозв'язків серед віруючих громади. Автор відзначає специфіку організаційної будови баптистських громад, що полягала у незалежності від ієрархії, відсутності жорстко визначеної, універсальної моделі. Наголошується, що сталінська модернізація суспільства призвела до втрати баптистськими громадами набутого організаційного рівня.

Ключові слова: баптизм, громади, організаційна структура, Південна Україна

На початок досліджуваного періоду на Півдні України молода конфесія євангельських християн-баптистів вже стала вагомим чинником духовного життя поліконфесійного регіону, тісно пов'язаним з релігійною та соціально-політичною історією краю та України [1-3]. На відміну від пізньопротестантських течій п'ятидесятництва та єговізму, які тільки почали в 1920-х рр. розповсюджуватись на території України, баптизм налічував більш ніж п'ятдесятирічну історію розвитку на теренах південноукраїнського регіону.

Львівська дослідниця В. І. Любашенко, поділяючи історію баптизму на декілька періодів, зазначає, що 90-ті роки XIX ст. – перша третина XX ст. проходили під знаком церковного становлення баптизму. У цей час ішов процес формування його ідейно-догматичної системи, вироблення норм внутрішньо- та позарелігійного життя, створення розгалуженої інституціоналізованої організації, налагодження освітньої, пропагандистської, місіонерської, філантропічної діяльності [2].

У досліджуваній період конфесія набула сталих організаційних форм. Низовими ланками структури були місцеві громади, що об'єднувались в округові та обласні організації, які, в свою чергу, формували Всеукраїнський союз об'єднань баптистів. У наведеній структурі найважливішим елементом була саме громада.

З огляду на це актуалізується мета представленої статті – дослідження організаційної будови баптистських громад у 1920-ті рр. на матеріалах Південної України.

Визначити найважливіші структурні елементи, зв'язки між ними, фактори, які об'єднували членів громади, допомагають дані релігієзнавчих робіт радянського [4-9] та сучасного періодів [1; 2; 10; 11], праць конфесійних істориків [3; 12-14], а також архівні матеріали.

Ключовий характер баптистської громади у системі конфесійної організації був зумовлений ідейними основами організаційного устрою, визначеними сповіданням віри євангельських християн-баптистів. Спираючись на Святе Письмо, віруючі стверджували: «єдиною організацією християн, що визнається у Новому Завіті, було місцеве зібрання, або громада» [15, с.7]. У 1926 р., проголошуючи доповідь на зборах серед баптистів Києва, відомий проповідник Міллер спеціально зупинився на питанні важливості громад як ланки організаційної структури, і нагадав слухачам, що «громада – єдина організація, яку знає Новий Завіт» [16, с.49]. Крім того, прототип протестантської громади як моделі релігійного об'єднання був вже знайомий українцям завдяки поширеним у XIX ст. раціоналістичним рухам, таким як духоборство, молоканство чи пізніше штундизм, що ґрунтувались на ідеях братерства, рівності віруючих перед Богом, спільній меті.

На характер баптистської громади у системі конфесійної організації справила вплив раціоналістичність протестантського вірвання.

Модель та принципи побудови вітчизняної баптистської громади почали формуватись наприкінці XIX – на початку XX століть. Першим із відомих нам віросповідних документів було «Вероисповедание новообращенного русского братства», яким користувались баптисти с. Основа Херсонської губернії у 1870-х рр. За основу цього документу було взяте Гамбурзьке сповідання, що використовували баптисти багатьох європейських країн та німці-колоністи південної України. Вважаємо, що саме цей документ слугував дороговказом для українських баптистів у процесі розбудови організаційного устрою громад. Адже, на думку дослідників, інші символи віри, у тому числі й сучасне вірвання баптистських громад в Україні, є його адаптацією [2, с.247]. У сповіданні були викладені обов'язки членів церкви, порядок прийняття та виключення, порядок вирішення внутрішньоцерковних питань, основи дисципліни та ін. [1, с.266].

Як зазначає В.І. Любашенко, по деяких населених пунктах у 1890 р. зафіксовано існування організованих баптистських громад, кожна з яких мала керівника і власну хату для зібрань. На початку 1890-х р. спостерігаються характерні ознаки інституту пресвітерства. Окрім пресвітерів, було впроваджено посади дияконів, керівників недільних шкіл, сестринських гуртків тощо [2, с.241].

У баптистському Символі віри, складеному у 1889 р., вже був чітко прописаний обряд хрещення; зазначалось, що хлібопереломлення можуть здійснювати лише ті, хто прийняв водне хрещення. У Символі віри обумовлювалося, що служителів обирає помісна церква, однак не з усіх братчиків, а з «членів, котрі рукоположені», тобто серед проповідників, дияконів, регентів, скарбників, керівників недільних шкіл та ін. [2, с.247].

У своєму дослідженні пізнього протестантського сектантства Південної України 1850-1905 рр., О.В Безносова стверджує, що громади євангельського типу, в тому числі і баптистські, ввели сувору ієрархію й дисципліну, розробили чітку догматику й обрядовість [17, с.13].

Баптистські громади формувались та діяли як автономні організації, що не мали над собою ніякої адміністративної влади. Сама громада визначала питання церковної дисципліни, особливо ті, які не означені в Біблії, приймала нових членів, осуджувала та карала тих, хто вчинив гріх, надавала прощення раніше виключеним та тим, що покаялися [3, с.45].

Вважаємо, що закріплені у віровченні та складені історично принципи організаційної будови знайшли своє відображення у статутах баптистських громад 1920-х рр.

У статутах обумовлювались питання мети та завдань діяльності, прав, складу, керівництва та коштів громади. Ці елементи зустрічаємо, наприклад, у статутах Жеребецької [18, арк.30], Запорізької, Скельської, Оріхівської [19, арк.163,1110,1133], Воскресенської [20, арк.30] громад євангельських християн-баптистів.

Основу будь-якої релігійної громади складають віруючі, що збираються разом для задоволення своїх духовних потреб. Приєднатися до баптистської громади могла людина будь-якої національності, віку, соціального та майнового стану. Належність до баптистського сповідання не була спадковою, оскільки була вільним вибором дорослої людини.

Вибір баптистського сповідання у середині XIX – на початку XX ст. робили люди, дійсно тверді у своїх переконаннях, адже стати представником релігійної меншості означало протиставити себе не тільки більшості, але й, у багатьох випадках, суспільству та владі. Перші громади складались з людей, готових страждати за право віри. Архівні джерела підтверджують, що репресивні дії царату так і не змогли зупинити розвиток баптизму, адже повертаючись з тюрем, заслань, психіатричних лікарень, віруючі продовжували діяльність у громадах.

Перша світова війна, революції, громадянські війни підривали старі переконання. Проголошення більшовицьким урядом декрету про відокремлення церкви від держави зрівняло у правах всі релігійні організації. Змінювалось відношення суспільства до релігійних меншостей, зокрема – до баптистів. Свідченням цього стало швидке зростання чисельності віруючих та громад на початку 1920-х рр.

Стати членом громади євангельських християн-баптистів можна було, лише пройшовши певний випробний термін, який мав бути не менше одного року. У 1920-х рр. частина громад під впливом можливості активної євангелізації пішла на скорочення терміну випробування віри або взагалі не дотримувалась його. В результаті до громад нерідко потрапляли особи, що бажали використати її для отримання матеріальної допомоги або уникнення військової служби (поки баптисти не визнали військову службу обов'язковою) та ін. Виявлялись навіть випадки шахрайства з боку «віруючих», які, використовуючи знання основ віровчення, видавали себе за благовісників та мандрували по країні, збираючи кошти.

Враховуючи цю ситуацію, на обласних та всеукраїнських рівнях лунали заклики до місцевих громад чіткіше та суворіше дотримуватись процедури прийому. Зокрема, тримаючи бажаних вступити до громади у статусі наближеного.

Як зазначає І.А. Малахова, у вітчизняному баптизмі склалась традиція відвідування членами громади наближених удома, супроводу на богослужіння, спільне читання Біблії [21, с.18]. Під час випробувального терміну віруючому допомагав також і пресвітер шляхом особистих розмов, настанов та повчань. Але наближеного не допускали на членські збори громади, він не мав право брати участь в обрядах.

По закінченні випробувального терміну наближений проходив своєрідний іспит з метою встановлення відповідності поглядів та способу життя кандидата до принципів, які сповідували члени громади. Також були необхідні відгуки від інших віруючих, які б засвідчували відповідність кандидата. Після згоди загальних зборів людині надавалось право пройти обряд хрещення та стати повноцінним членом громади [19, арк.163].

Типовою для досліджуваного періоду вважаємо процедуру приходу до Ново-Спаської громади баптистів Я. Власова. У 1928 р. він певний час відвідував молитовні збори, потім на загальних зборах подав письмову заяву з проханням прийняти його до громади. Півтора роки проходив випробувальний термін під керівництвом пресвітера та отримав дозвіл загальних зборів громади на хрещення [22, арк.78-79].

Згідно з баптистським віровченням, єдиною можливою формою хрещення є водне, оскільки на неї вказав сам Ісус Христос. Будь-яке перекручення його форми вважалось гріхом.

У досліджуваній період, за встановленим порядком, хрещення проводив пресвітер громади, який сховався разом і з хрещеним у воду, промовляв: «Хрещу в ім'я Отця, Сина і Святого Духа», після чого занурював його і підіймав із води.

Через обряд хрещення між віруючим та громадою встановлювався міцний духовний зв'язок. Передбачалось, що людина, яка обрала свідомо релігійну громаду та пройшла у ній випробування, не може залишатись осторонь її діяльності. Вона мала підтверджувати свій вибір щоденними справами.

Для новохрещених членів громади існувала ціла система настанов, зорієнтованих на формування та закріплення світогляду, цілковито відповідного баптистському віровченню. Ця система охоплювала всі сфери життя людини. Основні положення цих настанов дають можливість побачити світогляд та ціннісні орієнтації віруючого в баптистській громаді.

Перше на що робиться наголос у віровченні взагалі, і в настановах – це служіння Господу словом, тобто проповідь Євангелія: «твій обов'язок – сповідувати Христа словом та справами, щоб показати тим, хто хулять слово Боже, що ти тепер слугуєш Богу» [23, с.24].

Лейтмотивом всієї діяльності віруючої людини і головним пріоритетом для новохрещених баптисти вважали проповідь Євангелія. Її розглядали основним завданням і ціллю Церкви на землі.

Окрім проповіді новохрещений мав визначитись з формою служіння у громаді, відповідно до своїх здібностей та нахилів. Наприклад, розповсюджувати книжки християнського змісту, навідувати знедолених та хворих, писати вірші чи музику [24, с.32].

Особливе значення у період становлення Всеукраїнського союзу об'єднань баптистів, розгортання діяльності громад мало матеріальне служіння кожного члена. На сторінках «Баптиста України» постійно з'являлись статті, присвячені цьому питанню. Віруючих переконували, що «без матеріального служіння, заснованого на слові Божому, ми не можемо досягти своїх цілей, ані у справі благовістя – розширення місії, влаштування біблійних та регентських курсів, найму та ремонту приміщень для молитовних зборів, ні у справі взаємодопомоги членам церкви» [24, с.33].

Проте, в складних економічних умовах досліджуваного періоду віруючі не мали змоги виконувати своє матеріальне служіння на належному рівні, через що братство постійно потребувало коштів на забезпечення своєї діяльності.

Аналізуючи різнопланові архівні документи (статuti, звіти громад, документацію органів влади тощо), вважаємо, що організаційна будова баптистської громади характеризувалась високим ступенем демократичності. Ця теза знаходить своє підтвердження в тому, що вищим керівним органом громад євангельських християн-баптистів були загальні збори всіх членів громади. Саме загальні збори виносили кінцеве рішення по всіх справах громади, за виключенням питання про відлучення пресвітера.

Вважаємо типовим перелік питань, які вирішували загальні збори в Скельській громаді Запорізького району в середині 1920-х рр. Це були питання матеріального служіння, побудови молитовного будинку, вибір представників громади на обласному з'їзді [25, арк.9]. При вирішенні серйозних питань мали бути присутніми не менш як дві третини від складу громади, при менш важливих питаннях – одна третина. Якщо потрібної кількості не було, збори переносили на інший день. Абсолютною більшістю голосів приймали такі рішення, як прийняття статуту громади. Наприклад, Олександрівська громада євангельських християн-баптистів одностайно прийняла рішення про реєстрацію громади та прийняття її статуту [19, арк.162], у той же час загальні збори Новодарівської громади євангельських християн-баптистів Одеського округу прийняли абсолютно протилежне рішення [26, арк.109].

Наступною ланкою в організаційній структурі баптистської громади була рада. До функцій ради громади відносилось спостереження за внутрішньогромадським життям, внесення пропозицій з того чи іншого питання, прийняття попередніх рішень, які мали ухвалити загальні збори.

Крім того, рада займалася всіма господарськими справами та виконувала представницьку функцію перед місцевою владою. Співпрацювала з пресвітером щодо виконання рішень загальних зборів. Проводила попереднє випробування кандидата в члени громади. Відповідала за звітність та діловодство громади, укладала угоди господарського та адміністративного характеру від імені громади. Наприклад, рада Олександрівської громади ЄХБ у 1924 р. від імені єдиновірців вела переписку відділом управління Запорізького виконкому щодо можливості орендувати приміщення під молитовний будинок [27, арк.1].

Членів ради громади обирали єдиновірці. Цей факт відзначено як у документації представників влади (наприклад, у звіті Вознесенського районного виконавчого комітету зазначалось, що баптистські громади мають загально обрані ради [28, арк.66]), так і у протоколах загальних зборів. Наприклад, у 1924 р. віруючі Запорізької громади, серед іншого, обговорювали переобрання ради громади, у зв'язку із завершенням повноважень старої [29, арк.14].

У статутах громад євангельських християн-баптистів зазначалось, що до складу ради мали входити: пресвітер, вчитель, дякон, скарбник, секретар, регент, голови гуртків, також рада громади могла поповнюватись іншими обраними членами громади [19, арк.14]. Наприклад, у 1926 р. до членів ради Воскресенської громади євангельських християн-баптистів відносились: пресвітер Є. Ротко, секретар І. Костенко, дякон К. Мосейко, благовісник Ф. Загора, скарбник П. Мормуль [20, арк.21].

Очевидно, кількість членів керівного складу не була пропорційною загальній кількості членів громади, адже п'ятеро вищенаведених членів ради очолювали Воскресенську громаду зі 175 віруючих. У 1925 р. до складу ради Мар'янівської громади євангельських християн-баптистів, що на Одещині, входило 5 осіб, при загальній кількості віруючих – 93 особи [30, арк.64]. До ради Чаплинської громади Херсонської округи входило 4 чоловіки, при цьому загальна кількість віруючих складала 90 [31, арк.101].

На чолі баптистських громад стояли священнослужителі або службовці культу. У 1928 р. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет відносив до службовців баптистського культу: пресвітерів, дяконів, благовісників та керівників громад, що виконували обов'язки проповідників на молитовних зібраннях [32, арк.66].

У статутах громад пресвітер був названий відповідальним керівником громади та виконавцем всіх її рішень, очільником загальних зборів та засідань ради громади. Звання пресвітера надавалось шляхом рукопокладення – особливим актом благословення віруючого на здійснення керівництва громадою.

Активне служіння в громаді продовжувалось та припинялось рішенням загальних зборів, громада мала право запропонувати це служіння іншому рукопокладеному пресвітеру. Тільки пресвітер мав право проводити обряди. Крім того, він керував богослужінням та був основним проповідником.

Високий моральний авторитет пресвітерів, на наш погляд, обумовлювався специфікою формування баптизму в Південній Україні на ґрунті молоканства, меннонітства, німецького та українського штундизму та

коლოსального впливу православної духовної традиції. Крім того, важливим був історичний досвід баптизму як гнаної релігії, що довго знаходилась на організаційному рівні секти, з її підкресленою замкненістю та роллю лідера.

Служителів поміж себе обирали члени громади (тільки серед рукопокладених). Вивчаючи в архівних джерелах відомості про лідерів баптистських громад 1920–1930-х рр., ми не вбачаємо наявності таких чітко визначених вимог щодо кандидатів, як вік, матеріальне становище, соціальний статус. Єдиною вимогою, що містилася у згаданому вище символі віри баптистів 1899 р., було рукопокладення. Отже, головним критерієм обрання був моральний, духовний авторитет претендента, вже підтверджений його служінням в громаді. Наприклад, на з'їзді баптистів Одеського округу, що проходив в лютому-березні 1926 р. особливо підкреслювалась, що людина, яка «впала» в гріх, ні за яких обставин, не може бути керівником, тільки рядовим членом громади [33, арк.13].

Архівні матеріали свідчать про випадки, коли проповідниками ставали невдовзі після хрещення. Наприклад, проповідник Широківської громади Скадовського району Херсонщини Ф. Єременко у 1924 р. прийняв хрещення та став до служіння [34, арк.34].

Виключно важливе значення мала посада благовісників, адже завдяки палким проповідям місіонерів поставали нові громади, духовно укріплювались та розвивались старі.

Очевидно, що кількість служителів культу у баптистських громадах досліджуваного періоду не залежала безпосередньо від загального числа віруючих. Наприклад, громада євангельських християн баптистів Орхівського району Запорізької округи у 1924–1925 рр. складалась з 125 осіб, при цьому керівну роль виконували пресвітер та секретар [28, арк.58]. Єдиним керівником серед 56 віруючих Скельської громади, за відомостями на 1924–1926 р., був пресвітер К. Духонченко [35, арк.151].

У невеликих громадах, наприклад, у с. Гришино Запорізького округу, протягом 1920 р. – початку 1931 р. була єдина керівна посада проповідника [36, арк.38].

Величезний вплив на керівний склад баптистських громад мали репресивні дії радянської влади. Так, у 1920-х рр. очільниками Бердянської громади були пресвітер та троє проповідників, після їх арешту та закриття громади зборами наприкінці 30-х рр. XX ст. керувала одна людина – пресвітер С. Скорлупін [37, арк.146; 38].

На наш погляд, реалізація системи розподілення обов'язків між служителями, і відповідно кількість керівних посад в громаді залежала від внутрішніх та зовнішніх чинників. Внутрішніми чинниками були нагальна потреба у відповідних служителів та можливості (моральні та матеріальні) громади, які, у свою чергу, залежали від кількості членів та ступені зорганізованості громади. Зовнішніми обставинами, зазвичай, виступали можливість підготовки кадрів (пресвітерів, регентів, проповідників, благовісників) на спеціальних курсах, наявність власного молитовного будинку, умови для проповіді невіруючим. Реалізація усіх зазначених можливостей багата у чому залежала від позиції центральних та місцевих органів влади.

Консолідуючим чинником у житті баптистських громад, безумовно, була Біблія. Без ознайомлення зі Святим Письмом людина, як правило, не могла прийти до євангельського руху, а тим більше стати справжнім християнином. Переважно більшість Біблій українські протестанти отримували як допомогу з-за кордону від міжнародних видавничих організацій, наприклад, Британського біблійного товариства [30, арк.86], що мало дозвіл на поширення Біблій у Російській імперії ще з 1907 р. Всеросійський союз баптистів отримав у 1922 р. 50000 Біблій. Певна їх кількість, переважно за іноземні кошти, друкувалася в Україні. Із них лише порівняно невелика частина – українською мовою [39, с.100]. До того ж у більшості випадків переклад був застарілим (зробленим ще у другій половині XIX ст.). Про це неодноразово наголошував один із лідерів баптистів І. Кмета-Єфимович. У 1927 р. на сторінках «Баптиста України» він писав: «Старий переклад Куліша, Пулюя та інших не відповідає сучасним вимогам... Наш народ і досі не має Святої Біблії у такій перекладі, який би задовольнив вимоги українців на Радянській Україні... Доводиться знову підтвердити, що друкувати Святе Письмо треба на Радянській Україні, бо наше церковне життя ще мало, порівнюючи, українізоване» [40, с.41].

У 1928 р. баптистам таки вдалось надрукувати Новий Завіт, хоча й у старому перекладі Куліша, накладом 500 примірників. Як зазначав Г. Домашовець, це був сміливий крок, зважаючи на перешкоди, які чинила влада щодо друку релігійної літератури [12, с.208].

Великі громади, що налічували більше 200 членів і мали достатні кошти, такі як, наприклад, Жеребецька громада Василівського району Запорізького округу, в середині 20-х рр. володіли солідними зібранням релігійної літератури. Наведемо кілька позицій списку цього зібрання з зазначенням кількості примірників: «Життя та Вчення Ісуса Христа» – 3 прим.; «Короткий огляд змісту Біблії» – 1 прим.; «Щоденне біблійне читання» – 3 прим.; «Збірка духовних пісень» – 2 прим.; «Подорож палігрима до Небесної країни» – 1 прим. [41, арк.16].

Проте, бібліотеки з релігійною літературою були доступні далеко не всім громадам і були скоріше виключенням, ніж правилом. Так, миколаївські громади у середині 1920-х рр. практично не отримували нової літератури. Лише на початку 1920-х рр. було зафіксовано незначне надходження літератури з Німеччини [42, арк.12].

У звіті адмінвідділу Одеського окрвиконкому за 1927–1928 рр. зазначалось, що більшість сектантських об'єднань району розповсюджують журнали релігійного характеру, Біблії та Євангелія, що одержують з-за кордону. Також наголошувалось на кількісному зростанні сект і, відповідно, намаганні їх керівників

збільшити тираж друкованої літератури, щоб задовольнити потреби не тільки віруючих, а й розповсюджувати друковану продукцію серед населення [43, арк.50].

У ситуації гострого дефіциту духовної літератури віруючі намагались розповсюджувати наявні тексти шляхом їх переписування від руки [44]. Таким чином, духовні книжки буквально переходили від віруючого до віруючого, від громади до громади.

Можливо, це був перший шлях до формування своєрідної баптистської субкультури, яку віруючі були змушені створювати і яка існувала за часів Радянського Союзу.

Важливим чинником життя баптистських громад досліджуваного періоду був молитовний будинок. Наявність молитовного будинку свідчила про рівень організаційного розвитку громади та перспективи її розвитку. У свою чергу, відсутність молитовного будинку консервувала громаду на рівні релігійної групи, яка більше піддавалась зовнішнім руйнівним впливам.

Для баптистів молитовний будинок – не просто будівля для відправлення релігійних обрядів, це центр громади, консолідуючий чинник, який акумулював потенціал віруючих, репрезентував громаду в релігійному та суспільному середовищі.

У сільській місцевості баптистські молитовні будинки мало чим відрізнялися від архітектури навколишніх будівель. Являли собою великі хати без господарчих відсіків, зовнішніх культових ознак. У південноукраїнських містах, наприклад – Одесі, Херсоні, – в архітектурі молитовних будинків зустрічались готичні мотиви лютеранських кірх.

За часів відносно ліберального ставлення влади до баптистів 1905-1911 та 1920-х рр., віруючі використовували можливості для побудови або довготривалої оренди молитовних будинків. Наприклад, С. Савінський зазначає, що на 1910 р. у Союзі баптистів, до якого входили і вітчизняні віруючі, нараховувалось 149 громад, з яких кожна п'ята мала молитовний будинок [45, с.263], що було величезним досягненням порівняно з період жорстоких гонінь, коли не могло й бути мови про окремі культові споруди.

Статистичні дані за період 1920-х рр. демонструють значно ліпшу ситуацію. Наприклад, на 1925 р. з 23 баптистських громад Миколаївської округи – 12 мали молитовні будинки, 3 – орендували, 5 – використовували приватне житло для богослужінь [46, арк.5-9]. У той же час по Запорізькій округі з 30 громад лише міська мала молитовний будинок, 18 – використовували приватні будинки, 9 – пристосовані [47, арк.5-13]. По Мелітопольській округі всі зафіксовані 8 громад мали молитовні будинки [48, арк.6-11]. Щодо Одеської округи, то з 16 громад, 10 мали власні молитовні будинки [49, арк.4-6]. Наприкінці 1920-х рр. у зв'язку з посиленням тиску атеїстичної держави на релігійні конфесії ситуація змінюється. Так, у 1929 р. з 31 громади євангельських християн-баптистів Мелітопольської округи лише 3 мали молитовні будинки [50, арк.2-12].

Проте, специфіка баптистського віровчення та організаційної будови громад надали можливість віруючим пережити роки конфіскацій молитовних будинків. Зауважимо, що незважаючи на безсумнівну важливість наявності молитовного будинку, його відсутність, не означала руйнації громади. Віруючі повертались до форми молитовних зібрань по домівках єдиновірців.

Щодо внутрішнього облаштування молитовного будинку баптистів досліджуваного періоду, то воно було доволі простим, що засвідчують списки майна громад. Наприклад, громада с. Воскресенки Пологівського району Запорізького округу мала: лав – 30; кафедра – 1; Біблія – 1; чаша – 1; рушник – 1; тарілка – 1; скатертина – 1; вішалка – 1. Все майно на суму – 34 крб. 50 коп. [20, арк.3]. Федорівська громада євангельських християн-баптистів Запорізького округу, крім вищезазначеного, мала книги запису – 2; стіл для зборів – 1; глечик для вина – 1; і т.ін. [19, арк.1104].

Отже, культове майно громад євангельських християн-баптистів складалось з невеликої кількості простих предметів, як того і вимагають принципи віровчення.

Важливим консолідуючим чинником громад ЄХБ досліджуваного періоду була родина. Саме сімейні зв'язки лежали в основі баптистських осередків. Якщо поглянути на статистичні дані по Запорізькому округу, можна побачити наступну картину. На середину 1920-х рр.: у Орхівській громаді – 50% від загальної кількості віруючих складала представники 4 родин; у громаді с. Нове-Запоріжжя – 81,25% від загальної кількості представники – 3 родин; у Малій Токмаччі – 86% членів громади представники 10 родин; у Богуславській – 44%, представники 3 родин; у Басанській – 71% представники 3 родин; у Федорівській – 70% представники 6 родин; у Скельській – 70% – представники 8 родин. Невелика громада с. Гришино Запорізького округу взагалі складалась виключно з членів восьми родин [36, арк.38]. Всі перелічені громади знаходились у сільській місцевості. В міській Олександрівській громаді тільки 25,3% від загальної кількості становили члени 10 родин [51, арк.45-54; 29, арк.145, 341, 351, 386; 52, арк.3-5; 53, арк.56-60].

Сім'я – це не лише поєднання двох люблячих людей, а, перш за все, це створення ще одного елемента громади. «Тільки після вінчання в церкві шлюб вважається повноцінним. Природні відносини чоловіка і жінки, що вирішили створити нову сім'ю, віровчення розглядає як вияв волі Божої», свідчить про євангельських християн-баптистів України дослідник С. Мащенко [9, с.15].

Баптисти вітали шлюби між одновірцями, та закликали до переходу до громади невіруючих членів родин.

Для баптиста родина – це своєрідна «домашня» церква, де батько виконує роль наставника або пресвітера (якщо звернутися до структурних назв громади), мати – його помічниця, а старші діти – взірці для молодших. Така структура «домашньої» церкви виробляє відповідальність членів родини за свою християнську поведінку, бо вони є взірцем один для одного, а, як ми знаємо, діти набувають знання щодо

відносин між людьми саме з прикладу батьків, і основні моральні цінності і засади, спосіб поведінки і життя людина виносить саме з родини. Баптистські родини мали бути прикладом для інших, особливо невіруючих родин.

У часи гонінь концепція «домашньої церкви» допомагала віруючим зберігати віру. Як зазначає С. Савінський, коли у заслання віруючі не знаходили однодумців, то проводили родинні молитовні зібрання з читанням Слова Божого, співом духовних пісень, тим самим зберігаючи віру [14, с.141].

З огляду на значення родинних зв'язків у громадах та виховання у християнському дусі дітей, важлива роль відводилась жінкам. Їхнє служіння реалізовувалось частіше усередині громади. Кожна жінка належала до певної групи, що відповідала за свою ділянку праці. Як зазначає В. Синій, «баптисти накопичили значний досвід створення жіночих і дівочих гуртків рукоділля, крою і шиття, ведення домашнього господарства. Поряд з цим, звичайно, велася робота і по вивченню Біблії» [54, с.12].

Очевидно, позиція чоловіків з приводу активного служіння жінок не була єдинодушною, про що свідчить обговорення прав жінок на п'ятому Всеукраїнському з'їзді у 1928 р. Проте, більшість представників громад мали позитивне відношення до праці жінок і зазначали, що робота сестер провадиться лише у небагатьох громадах, у зв'язку з чим було вирішено надавати їм якомога більше можливостей проявляти себе у служінні [55, арк.15]. Так, вітчизняні баптисти на найвищому рівні закріпили право жінок працювати на духовній ниві. На думку Г. Домашовця, подібна позиція українських баптистів була сформована під впливом їхніх контактів із західноєвропейськими єдиновірцями, адже близькі по духу релігійні рухи молокан, євангельських християн, пашковців, не допускали жінок до духовної праці [12, с.216].

Отже, роль жінки у баптистській громаді була непересічною. Активним служінням жінки зміцнювали морально психологічний стан, внутрішньогромадські зв'язки, від чого, врешті-решт, залежала духовна атмосфера громади.

Чільне місце у вихованні підростаючого покоління в дусі євангельських принципів займало створення молодіжних і дитячих гуртків та організацій. Вони були частиною організаційної структури баптистських громад. Можливість виховання підростаючого покоління в дусі свого віросповідання була вкрай важлива для баптистів, адже таким чином зберігався потенціал подальшого розвитку громад.

Наприклад, на Миколаївщині на кінець 1929 р. працювали музичні та хорові гуртки для молоді [56, арк.1]. Аналогічні молодіжні гуртки хорового співу існували і на Одещині. Працівники адміністративного відділу Березівського району зазначали, що при Мар'янівській громаді баптистів під керівництвом регента працює «гурток хорового співу та виховання у дусі євангельських християн-баптистів» [30, арк.64].

Єдиною організацією, що була створена за принципом радянських молодіжних товариств, до якої входили молоді євангельські християни-баптисти, став так званий «бапсомол». Як зазначає відома дослідниця баптизму З. Калінічева, ним було охоплено 90% баптистської молоді Мелітопольського району [6, с.96].

Причини популярності християнських організацій серед молоді О. Клібанов пояснював прагненням молоді до здорового, культурного, тверезого життя [57, с.48].

При баптистських громадах існували також і жіночі гуртки. Спираючись на доповідь Моторіної, на зборах баптистів Запорізького округу у 1925 р., можемо припустити, що жіночих організацій, окрім Запорізької та Мелітопольської, по округу було ще принаймні декілька.

У свою чергу, представниця жіночого гуртка Запорізької громади Моторіна закликала своїх сестер по вірі до більш активної позиції, наводячи як приклад діяльність власного гуртка, який завдяки праці жінок збільшив за півроку свій первинний фонд у розмірі 7 рублів до 80 [58, арк.41]. У Миколаївському окрузі в середині 1920-х рр. при баптистських громадах існували гуртки рукоділля для дівчат [56, арк.1].

Частиною організаційної розбудови баптистських громад стала формалізація культової практики. Як зазначає В. Любашенко, у першій третині ХХ ст. на зміну вільному спілкуванню, імпровізованим виступам прийшла регламентована служба, що проводилась за заздалегідь встановленим розпорядком. Під час молитовних зібрань баптисти прослуховували 3-4 проповіді, кілька пісень общинного хору, брали участь у колективних співах псалмів і колективних молитвах, які чергувались з проповідями [2, с.249].

Вивчаючи організаційний устрій та діяльність баптистських громад, агітаційно-пропагандистський відділ ЦК КП(б)У зробив висновок про їх демократичний характер, підкреслюючи цей аспект як безумовну перевагу «сектантів» перед православними у часи відокремлення церкви від держави [59, арк.13].

Демократичність організаційної будови баптистських громад, яка проявлялась, зокрема, у принципі загального священства, тобто теоретичній можливості будь-якого віруючого виконувати роль проповідника, пресвітера та ін., була привабливою для населення. У одному з директивних листів ЦК КП(б)У до всіх партійних структур, присвяченому антирелігійній пропаганді та розвитку сектантства у 1925 р., зазначається, що «можливість збиратися, слухати проповідь та самому виступати приваблює до баптистських громад багатьох» [31, арк.40].

Принцип автономності баптистських громад, що реалізувався у вирішенні внутрішніх справ, не суперечив прагненню єдиновірців до об'єднання. Так, протягом 1920-х рр. постав Всеукраїнський союз об'єднань баптистів, була створена низка округових об'єднань. На 1926 р. на території Південної України існували Миколаївське, Одеське, Запорізьке, Мелітопольське, Бердянське об'єднання баптистів [60].

Отже, структура баптистського братства зміцнювалась та розвивалась у 1920-ті рр. Інтеграція південноукраїнських громад до загальноукраїнської структури долала їх ізоляціонізм, сприяла розвитку організаційної будови. Спільні зусилля баптистів спрямовувались на вирішення складних завдань, що

стосувались кожної громади: організації підготовки професійних кадрів, збору коштів на побудову молитовних будинків, організації періодичних видань, обміну проповідниками, створення корпусу місіонерів та інші. Належність до легальної структури всеукраїнського масштабу давала місцевим громадам більше впевненості у захисті їхніх прав та діяльності.

Під впливом антирелігійної політики влади у 1930 році структура Всеукраїнського об'єднання баптистів зазнала краху. Центр об'єднання був змушений ліквідуватись. Відповідно завершували свою роботу і округові. Відсутність Всеукраїнського об'єднання залишала місцеві громади самотужки відстоювати свої інтереси, призводила до розпорошеності, ізоляції та розриву зв'язків між громадами.

Наростаюча з кінця 1920-х рр. ескалація між владою та релігійними об'єднаннями унеможливила виконання громадами функцій відтворення та розповсюдження віровчення. У 1930-х рр. перед віруючими гостро постало питання збереження віри. У цьому контексті трансформувалась і організаційна структура громад.

Закриття молитовних будинків, зняття громад з реєстрації, обмеження громадянських прав служителів призводили до витіснення баптистів з суспільного життя. В умовах блокування діяльності втрачали своє значення посади благовісника, регента, керівників гуртків. Заборони на вільне проведення обрядів, з'їздів представників громад, друк літератури призводили до втрати комунікації та ізоляції. Вимушений ізоляціонізм громад та страх віруючих перед можливим покаранням з боку влади, підірвав основи колективного управління, підвищуючи роль лідера, який брав на себе відповідальність за інших. Громади втрачали набутий рівень організації.

Отже, на 1920-ті роки склалась певна типова організаційна структура баптистських громад, що була обумовлена з одного боку історичним розвитком, з іншого періодом «релігійного непу». Керівництво громадою здійснювалось колегіально, всі рішення приймали загальні збори громади, існувала чітка система розподілення прав та обов'язків, що виключало можливість концентрації влади в одних руках. Віруючі могли брати активну участь у життєдіяльності громади шляхом виконання того чи іншого служіння та через створення гуртків. Рівне становище та можливість діяльності були забезпечені для жінок. Сприяли організаційній розбудові визначена процедура прийому до баптистських громад, регламентована культура практика, наявність молитовного будинку. Членів громади об'єднувало віровчення, родинні цінності, духовний авторитет керівників.

Специфіка баптистських громад полягала у їх незалежності від ієрархії, відсутності жорстко визначеної, універсальної моделі організаційної будови, що робило її гнучкою та дозволяло за несприятливих умов розвитку, зберігати віру.

Сталінська модернізація суспільства унеможлилювала діяльність релігійних організацій, що призвело до втрати баптистськими громадами набутого організаційного рівня.

Джерела та література

1. Історія релігії в Україні: У 10 т. / НАН України; Інститут філософії ім. Г.Сковороди. Відділення релігієзнавства / А. Колодний (ред.). — К. : Український Центр духовної культури, 1996. Т. 5: Протестантизм в Україні. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм. Баптизм. — К. : Український Центр духовної культури, 2002 — 428 с.
2. Любашенко В. Історія протестантизму : Курс лекцій / В. Любашенко. — К. : Просвіта, 1995. — 350 с.
3. Решетников Ю. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине / Ю. Решетников, С. Санников. — Одеса : Богомыслие, 2000. — 246 с.
4. Беликова Г. Общение, общность, община... / Г. Беликова // Наука и Религия. — 1983. — № 2. — С. 21—23.
5. Веров Я. Про секти і сектантів / Я. Веров. — Ужгород : Облвидав, 1959. — 51 с.
6. Калиничева З. Социальная сущность баптизма. 1917-1929 гг. / З. Калиничева. — Л. : Наука, 1972. — 140 с.
7. Лешан В. Лики христианского сектантства / В. Лешан. — К. : Политиздат, 1988. — 205 с.
8. Лялина Г. Баптизм: иллюзии и реальность / Г.С. Лялина. — М. : Политиздат, 1977. — 175 с.
9. Мащенко С. Віруючий у баптистській громаді / С. Т. Мащенко. — К. : Знання, 1990. — 48 с.
10. Митрохин Л. Баптизм: история и современность: философско- социологические очерки / Л. Митрохин. — СПб. : Русский Христианский гуманитарный ин-т, 1997. — 477 с.
11. Саламаха І. Історія заснування церкви евангельських християн-баптистів в СРСР / І. Саламаха // «Південний архів» (історичні науки). — Херсон, 2002. — Вип.7. — С. 78—82.
12. Домашовец Г. Нарис історії української евангельсько-баптистської церкви / Г. Домашовец. — Ірвінгтон-Торонто, 1967. — 596 с.
13. История евангельских христиан-баптистов в СССР. — М. : ВСЕХБ, 1989. — 624 с.
14. Савинский С. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1917—1967) / С. Савинский. — СПб. : «Библия для всех», 2001. — Ч. II. — 448 с.
15. Основные принципы веры евангельских христиан-баптистов. Сборник публикаций. — Одесса: Черноморье, 1992. — 158 с.
16. Миллер На ниве Божьей / Миллер // Баптист Украины. — 1926. — №1. — С. 48-50.
17. Безносова О. В. Пізнє протестантське сектантство Півдня України (1850-1905): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Безносова. — Дніпропетровськ, 1998. — 17 с.
18. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.3. — Арк. 401 арк.
19. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.4. — 1154 арк.
20. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.14. — 64 арк.
21. Малахова И. Современный баптизм: идеология и деятельность / И. А. Малахова. — М. : Знание, 1987. — 62 с.

22. ДАЗО. — Ф.5747. — Оп.3. — Спр.5115. — 208 арк.
23. Турков Н. Крещение и его значение / Н. Турков // Баптист Украины. — 1927. — № 10. — С. 23-25.
24. Петр, брат. Освещение вопроса о материальном служении / Петр // Баптист Украины. — 1927. — №4. — С. 32-33.
25. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.94. — 21 арк.
26. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.2. — Спр.222. — 148 арк.
27. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.10. — 205 арк.
28. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.33. — 166 арк.
29. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.9. — 155 арк.
30. ДАОО. — Ф.3865. — Оп.1. — Спр.39. — 178 арк.
31. ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.2006. — 204 арк.
32. ДАХО. — Ф.455. — Оп.1. — Спр.261. — 67 арк.
33. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.2. — Спр.2183. — 155 арк.
34. ДАХО. — Ф.3727. — Оп.1. — Спр.236. — 50 арк.
35. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.94. — 21 арк.
36. ДАЗО. — Ф.5747. — Оп.3. — Спр.4682. — 23 арк.
37. ДАЗО. — Ф.5747. — Оп.3. — Спр.1293. — 135 арк.
38. Сизоненко С. Краткая история 1-й церкви ЕХБ г. Бердянска // http://ecbua.info/index.php?option=com_content&task=view&lang=ru&id=496
39. Сітарчук Р. Діяльність протестантських конфесій у Радянській Україні в контексті її державної політики (20—30-х рр. XX ст.): дис... канд. істор. наук 09.00.11 / Сітарчук Роман Анатолійович. — Полтава, 2001. — 222 арк.
40. Кмета-Єфимович І. Неодкладна справа у новому році / І. Кмета-Єфимович // Баптист Украины. — 1927. — № 1. — С. 41.
41. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.86. — 26 арк.
42. ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.2007. — 186 арк.
43. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.3. — Спр.1056. — 87 арк.
44. Інтерв'ю з Сизоненко С. В. // Особистий архів автора
45. Савинский С. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867—1917) / С. Савинский. — СПб. : "Библия для всех", 1999. — Ч. I. — 424 с.
46. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.2. — Спр.1041. — 13 арк.
47. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.2. — Спр.986. — 13 арк.
48. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.2. — Спр.1032. — 11 арк.
49. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.2. — Спр.1046. — 23 арк.
50. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.3. — Спр.1650. — 217 арк.
51. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.2. — 619 арк.
52. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.16. — 13 арк.
53. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.50. — 74 арк.
54. Синій В.С. Короткий огляд історії баптизму на Херсонщині / В. С. Синій — Херсон : Б.в., 2003. — 79 с.
55. ЦДАВО. — Ф.5. — Оп.3. — Спр.264. — 143 арк.
56. ДАМО. — Ф.118. — Оп.1. — Спр.229. — 47 арк.
57. Клибанов А. Классовое лицо современного сектантства / А. Клибанов. — Л. : Прибой, 1930. — 84 с.
58. ДАЗО. — Ф.316. — Оп.3. — Спр.20. — 114 арк.
59. ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.2494. — 27 арк.
60. ДАХО. — Ф.845. — Оп.2. — Спр.937. — Арк.177 // Електронна християнська бібліотека «История Евангельского движения в Евразии. Материалы и документы». — Диск 3.0.

Голощапова Е.А. Организационное устройство баптистских общин в 1920-е гг. (на материалах Южной Украины)

Автор рассматривает организационную структуру баптистских общин в 1920-е гг., определяя руководящие органы и их функции, обязанности рядовых верующих, источники финансирования общин. Раскрываются особенности взаимосвязей среди верующих общины. Автор отмечает специфику организационного строения баптистских общин, которая состояла в независимости от иерархии, отсутствия жестко определенной, универсальной модели. Подчеркивается, что сталинская модернизация общества привела к потере баптистскими общинами приобретенного организационного уровня.

Ключевые слова: баптизм, общины, организационная структура, Южная Украина

Goloshchapova E.O. Organizational system of baptistic communities in 1920-ies (basing on materials of Southern Ukraine)

The author considers organizational structure of baptistic communities in 1920-ies, defines governing bodies and their functions, responsibilities of ordinary church members and sources of the community financing. The author tells us about specific relationships between members of the community and specific organizational structure of baptistic communities, which were independent from hierarchy and didn't have any strict universal model. The author stresses the idea that Stalin's modernization of the society caused that the baptistic communities lost the achieved organizational level.

Key words: Baptists, communities, organizational structure, Southern Ukraine